

بسمه تعالی

علائم و نقاط خطر در تقلب صورتهای مالی

نوشته هادی فاوچی

مقدمه :

تکرار فزاینده موارد تقلب و فساد در سالهای اخیر خصوصاً در شرکتهای بزرگ با صدها هزار سهامدار موجب گردیده موضوع تقلب در صورتهای مالی به یک نگرانی مهم کشورهای سراسر جهان تبدیل شود. این وقایع جامع حسابرسی را نیز با چالش بزرگی مواجه ساخته است چرا که مسئولیت اعتبار دهی صورتهای مالی که بر عهده موسسات حسابرسی است نقش این موسسات را در تصمیم گیری برای سرمایه گذاری کلیدی می سازد. این موضوع در خصوص موسسات عالی حسابرسی نیز مصداق داشته و در برخی کشورها که این موسسات حسابرس انحصاری (قبل از خصوصی سازی) شرکتهای نیمه دولتی یا خصوصی شده هستند به مراتب بیشتر است. زیرا در دوره قبل از خصوصی سازی دسترسی سهامداران به اطلاعات اینگونه شرکتهای نسبت به سایر شرکتهای خصوصی با محدودیت های بیشتری مواجه بوده است. از طرف دیگر از موسسات عالی حسابرسی انتظار میرود در اجرای اختیارات قانونی خود فرهنگ پاسخگویی در بکارگیری منابع ملی را ارتقا داده و نقش فعالتری در ارزیابی کارائی و اثربخشی سیستم های مالی و کنترل داخلی ایفا نمایند، همچنین با تعریف شاخص های موثر برای شناسایی خطر تقلب، و تمرکز حسابرسیها بر حوزه ها و عملیاتی که بیشتر مستعد تقلب هستند و نیز پیگیری توصیه های ارائه شده در گزارشات قبلی خود از بروز و ادامه موارد تقلب پیشگیری نمایند.

از نظر اختیارات قانونی نیز چنانچه موسسه عالی حسابرسی در اجرای حسابرسیهای خود برای رسیدگی به موارد مشکوک به تقلب دچار محدودیت است باید از مجاری قانونی پیگیر تقویت اختیارات خود باشد.

تقلب و نقش و مسئولیت حسابرسان در قبال پیشگیری از آن :

تقلب معمولاً به عنوان تحریف حقایق و یا اطلاعات با اهمیت بمنظور کسب منافع مالی نامشروع تعریف می گردد و غالباً مستلزم تحریف عمدی اطلاعات ثبت و تلخیص شده توسط یک واحد است لکن تاثیرات حاصله از آن با اشتباهات حسابداری قابل مقایسه است با توجه به اینکه دو خصیصه مشخص تقلب، ورود زیان مشهود به واحد تحت

تقلب معمولاً در حوزه هایی از قبیل سنجش، وقوع رخدادها و افشای اطلاعات انجام می گیرد. از دیدگاه حسابرسی تقلب مسئله ای بسیار جدی است چرا که معمولاً با تلاش برای مخفی سازی، تحریف و گمراه ساختن استفاده کنندگان از سوابق و گزارشات مالی همراه است. از آنجا که حسابداری یک علم محض نیست و خط مشی ها و رویه های حسابداری نقش مهمی در آن دارند در گزارشگری مالی عملاً موضوعاتی فراتر از ترازنامه، صورتحساب سود و زیان و صورت گردش وجوه نقد مطرح بوده و موضوعاتی مانند وقایع بعد از ترازنامه، مباحث مدیریتی، خط مشی های حسابداری، اطلاعات کمی و کیفی درخصوص ریسک بازار و تحلیل شرایط و نتایج مالی عملیات، اطلاعات صورتهای مالی را تکمیل می نماید.

ارائه اطلاعات غلط ممکن است در سطوح مدیریتی نیز اتفاق افتد. در سالهای اخیر و بدنبال فروپاشی شرکتهای بزرگ در نتیجه تقلب مدیریتی، این موضوع بصورت گسترده تری مورد توجه قرار گرفته است. در صورتیکه مدیریت در ایجاد زمینه تقلب دخیل باشد این نوع تقلب با فساد نیز همراه خواهد بود هرچند انواع خاصی از تقلب را ضرورتاً نمی توان بعنوان فساد تلقی نمود. فساد می تواند اثرات مستقیمی بر صورتهای مالی داشته باشد بعنوان نمونه در اقدام به فساد از طریق پرداختهای غیرقانونی (رشوه و...) هزینه های مربوط معمولاً از طریق تقلب در حسابداری یا گزارشگری تامین می شود. از وظایف اساسی مدیریت استقرار کنترلها و حفاظت از دارائیهها، همچنین ثبت دقیق کلیه مبادلات مهم و گزارش نتایج عملیات واحد است از اینرو مسئولیت اولیه ایجاد محیطی که از اتلاف دارائیههای با ارزش واحد به دلیل تقلب پیشگیری نماید برعهده مدیریت است. این مسئولیت اتخاذ اقدامات اصلاحی و متحول ساختن خط مشی ها و رویه ها بمنظور اطمینان از عدم وقوع تقلب را ایجاب می نماید. به هر حال این مسئولیت شامل موارد تحریف با اهمیت گزارشات مالی یا سوابق حسابداری با اطلاع یا دخالت مدیریت و یا بدون آن نیز می شود.

با این حال مسئولیت اولیه مدیریت نافی مسئولیتهای حسابرسی در رابطه با تامین اطمینان قابل قبول از اقدامات انجام یافته توسط مدیریت و یا اقداماتی که تاثیر قابل توجهی به تفسیر گزارشهای مالی دارند نمی گردد. گرچه مسئولیت

ضرورت دارد حسابرسان از موقعیت ها، ضعفهای کنترلی، کاستی ها در ثبت سوابق، اشتباهات و مبادلات غیرمعارف یا نتایجی که می تواند حاکی از تقلب باشد غفلت نموده و نسبت به این موارد هشیار باشند. در این ارتباط لازم است تردید حرفه ای در تمامی مراحل بررسی صورتهای مالی اعمال گردیده و هیچگاه براساس حدس و گمان و خارج از اصول و استانداردهای حرفه ای در خصوص صحت یا عدم صحت اطلاعات اظهارنظری ارائه نشود.

تعاریف تقلب :

شانزدهمین کنگره بین المللی اینتوسای که در سال ۱۹۹۸ در اروگوئه برگزار شده تقلب را بعنوان یک مفهوم حقوقی مدنظر قرار داد که مستلزم اقدام برای فریب، پنهانکاری یا سوء استفاده از اعتماد بمنظور بهره بردن از منافع نامشروع یا ناحق و رابطه غیرمعمول بین دو طرف است که یک طرف بمنظور بهره بردن از منافع نامشروع عامداً از طریق ارائه اطلاعات جعلی طرف دیگر را فریب می دهد.

براساس راهنمای شماره ۲۱ حسابرسی کانادا، تقلب اقدامی است شامل از دست دادن یک منبع با ارزش در نتیجه ارائه اطلاعات نادرست که بصورت آگاهانه و بدون اعتقاد به درستی آن انجام گرفته است چنین اقدامی می تواند منجر به اتهاماتی گردد که در قوانین موضوعه برای آن مجازات تعیین شده است.

از نظر استانداردهای بین المللی حسابرسی (استاندارد شماره ۲۴۰) تقلب یک عمل ارادی است که توسط یک یا چند فرد از مدیران که مسئولیت نظارت کارکنان یا اشخاص ثالث را بر عهده دارند انجام می گیرد و مستلزم استفاده از فریب برای تامین منافع نامشروع است.

شناسایی مناطق پرخطر:

بمنظور افزایش کارایی و استفاده بهینه از منابع حسابرسی بایستی مناطق پرخطر شناسایی شده و بر اساس آن روشها و فنون حسابرسی به نحو مناسب تعدیل و اصلاح شود. برای شناسایی تقلب اطلاع از عوامل انگیزشی، محیطی و سازمانی تقلب مفید خواهد بود. گرچه وجود چنین عواملی ضرورتاً به معنای وجود تقلب نیست لکن آگاهی از وجود این عوامل باید حساسیت حسابرس به امکان وقوع تقلب را افزایش دهد. عوامل انگیزشی شامل منفعت طلبی یا نیاز مالی و حرص و طمع و جاه طلبی است مشکلات مالی که کارکنان را تحت فشار قرار داده هیچ راه حل قانونی برای برطرف

- قراردادهای خرید کالا و خدمات
- مدیریت موجودیها
- مدیریت وجوه نقد
- هزینه های عمومی
- وصول درآمدها
- تسویه حسابها و حذف بدهیها

انواع تقلب :

صورت‌های مالی متقلبانه ممکن است شامل موارد ذیل باشد:

- دستکاری، جعل یا تغییر سوابق و مدارک حسابداری و مدارک پشتیبان که گزارش مالی براساس آن تهیه شده است.
- ارائه غلط یا حذف عمدی اقلام از گزارشات مالی یا وقایع مبادلات یا سایر اطلاعات مهم
- عدم بکارگیری رویه ها و اصول حسابداری در ارتباط با سنجش، ثبت و گزارشگری مبالغ و طبقه بندی، نحوه ارائه یا انتشار آن

- ثبت پیش هنگام یا منظور نمودن یکباره درآمد بمنظور تقویت درآمدها و منظور نمودن درآمدهای غیرواقعی در حسابها

- انتقال هزینه های جاری به دوره های بعد یا انتقال هزینه های آتی به دوره جاری

- عدم انعکاس شرایط قراردادهای فروش مشروط

- عدم ثبت یا ثبت کمتر بدهیها

- انتقال درآمدهای دوره جاری به دوره های آتی

- عدم افشای وقایع مهم یا تغییرات حسابداری یا معاملات اشخاص وابسته

- سفته بازی و جابجایی مبالغ حسابهای بانکی بمنظور پنهان نگذاشتن کسری حسابها

- تحریف عمده مقادیر صورتحساب کالاها یا خدمات

با توجه به اینکه تدارک کالا و خدمات یکی از فعالیتهای عمده بخش دولتی است و معمولاً مستعد تقلب است در اکثر موسسات عالی حسابرسی یکی از نواحی مورد تاکید برای حسابرسی تقلب، قراردادها است.

امکان وقوع انواع ذیل از تقلب در قراردادهای کالا و خدمات وجود دارد :

- تغییر در متن قرارداد بمنظور پرداخت وجوهات بیشتر توسط دولت به پیمانکار

- پرداخت مبالغ مضاعف بابت کالاها و خدمات ارائه شده موضوع قرارداد

- ارائه صورتحساب برای کالاهایی که ارائه نشده اند و خدماتی که انجام نگرفته است

- ارائه صورتحساب جعلی از فروشندگان یا پیمانکاران صوری

علائم خطاری از تقلب:

علائم خطاری حاکی از افزایش عامل ریسک بوده و برای حسابرس بعنوان پرچم قرمز عمل می نماید. این عوامل

حسابرس را از ضرورت بررسی بیشتر یا رسیدگی دقیقتر موضوع آگاه می سازد. اندازه نمونه یا فنون اتخاذ شده برای

حسابرسی نیز باید متناسب با این ضرورت اصلاح گردد برخی از علائم خطاری مهم بشرح ذیل است:

- انجام تغییرات در قراردادها که منجر به افزایش قابل ملاحظه هزینه کالا و خدمات شده باشد

- تمدید قراردادها بدون ارائه توجیهات کافی

- درآمدها و فروش کاهش یافته باشد و همزمان حسابهای دریافتنی و پرداختنی افزایش یافته باشد

- موجودیها افزایش داشته باشد اما درآمد افزایش نیافته باشد
- میزان درآمدهای عملیاتی به مراتب بیش از گردش نقدی باشد
- انجام تجدید ساختارهای مکرر یا انجام تجدید ساختار و یا ادغامی که اهداف تجاری آن مشخص نباشد
- راکد ماندن خطوط اعتباری برای مدت طولانی
- حذف یا چشم پوشی از مطالبات
- افشای محدود یا ناقص اطلاعات
- عدم افشای اثرات قواعد جدید حسابداری
- جبران زحمات مدیریت در قبال عملکرد کوتاه مدت آن
- عدم افشای کامل معاملات اشخاص وابسته
- افزایش داراییهای غیرمشهود که درآمد عملیاتی متناسب با آن افزایش نیافته باشد
- ارائه تخفیفاتی که با حسابهای دریافتی در ارتباط نباشد
- رشد درآمد یا سود که خارج از عرف صنعت بوده یا متناسب با میزان ریسک بازار نباشد، یعنی سود قابل توجه در کالاهایی که ذاتاً کم ریسک هستند
- وصول درآمدهایی که مرتبط با ارقام ترازنامه نباشد
- هزینه هایی که متناسب و مرتبط با درآمدها نبوده و بصورت منطقی قابل توضیح نباشد
- وصول درآمدهایی که مستمراً و دقیقاً با پیش بینی های تحلیل گران مطابقت نماید

شواهد حسابرسی :

- حسابرس در جستجوی شواهد تقلب باید:
- همواره بدنبال محکم ترین شواهد ممکن باشد
- از آنجا که ممکن است شواهد از بین رفته، گم شده یا فراموش شوند رسیدگیها را بدون تاخیر شروع کند
- بدنبال حقایقی باشد که شک و تردیدها را تائید نموده و یا رد می نماید
- ردها و کلیدهای کوچک را از نظر دور نداشته و بر ضعیف ترین نکات حاکی از تقلب نیز تمرکز نماید

- سیستم های حسابداری و کنترل داخلی، چرخه مدارک مبادلات و انحراف از سیستم ها را خلاصه سازی نموده و توضیح دهد، و

- الگوهای مورد استفاده در پنهان سازی تقلب را تشریح نماید.

منابع شواهد :

مدارک واحد تحت رسیدگی : حسابرس باید در حین رسیدگی به دفاتر و حسابها، مدارک مختلفی را بعنوان شواهد حسابرسی مورد بررسی قرار دهد این مدارک بسته به اهمیت آن ممکن است نسخ اصلی یا تصویر آن باشد. گزارش حسابرسی داخلی : ممکن است حسابرس داخلی قبلاً موارد انحراف از رویه های متداول را شناسایی کرده باشد. مصاحبه : حسابرس می تواند اطلاعات مهمی را از کارکنان دولت در سطوح مختلف کسب نماید. از آنجا که ممکن است کارکنان متوجه نقصهای کنترل داخلی ایجاد شده توسط مدیران و فعالیتهای متقلبانه سایر کارکنان شده باشند مصاحبه می تواند در کشف تحریف های با اهمیت که در نتیجه تقلب ایجاد شده نقش مهمی داشته باشد. بازرسی و بازدید : حسابرسان می توانند از طریق رسیدگی به گزارشات و بازرسی یا بازدید فیزیکی متوجه احتمال تقلب شوند بعنوان مثال در بررسی مدارک ساختگی، فقدان موجودی یا عدم انطباق کیفیت کالاها با کیفیت تعیین شده. در چنین مواردی که حسابرس برای نتیجه گیری به بازدید فیزیکی اتکا می نماید بایستی به نحو مقتضی شواهد پشتیبانی آن را مستندسازی نماید.

پرسشنامه : حسابرسان می توانند اطلاعات مهم و مفیدی را با استفاده از پرسشنامه کسب نمایند.

تأییدیه سایر مراجع : برخی اوقات حسابرسان می توانند اطلاعات را مستقیماً از مراجع ذیربط تأمین نمایند بعنوان مثال اخذ تأییدیه مانده حساب بانک از شعب بانکها، اخذ تأییدیه حسابهای بدهکاران از افراد بدهکار و غیره. در صورتیکه ارقام ارائه شده توسط این مراجع با ارقام مندرج در دفاتر حساب مطابقت نداشته باشد حسابرس باید جزئیات را رسیدگی نمایند تا به دلایل مغایرت پی ببرد.

نتایج بازمینی های تحلیلی : حسابرس باید اطلاعات مالی و غیرمالی را که حاکی از رویه های غیرعادی است تحلیل نماید. در چنین مواردی ضرورت دارد حسابرسان بر مناطق خاص تمرکز نمایند.

نظرات کارشناسی : حسابرس می تواند درخصوص موارد مشکوک نظر کارشناسان را اخذ نماید در صورتیکه حسابرس بتواند در ارزیابی تقلب به این نظرات اتکا نماید این نظرات بعنوان شواهد حسابرسی محسوب می گردند.

با توجه به استفاده روزافزون از فناوری اطلاعات در کارکرد دستگاهها و کاربرد فزاینده آن لازم است حسابرسان نسبت به پیچیده تر شدن روشهای انجام تقلب و متعاقب آن روشهای کشف چنین مواردی، آگاهی داشته باشند. خصوصاً حسابرس باید آگاهی لازم را در رابطه با زنجیره حسابرسی، روشهای انجام مطابقت و موازنه توسط سیستم های فن آوری اطلاعات و سطح کنترلهای سیستم دارا بوده، و بر نحوه دور زدن کنترلهای پردازشی و نحوه دسترسی به داده ها و دستکاری آنها اشراف کافی داشته باشد. گردآوری شواهد حسابرسی در محیط فن آوری اطلاعات اغلب پیچیده تر از حسابرسی دستی و معمولی است لذا در محیط فن آوری اطلاعات علاوه بر شناخت فنون ارزیابی صحت داده ها و سیستم، شناخت روشهای گردآوری شواهد نیز ضرورت دارد.